

REUNIUNEA ÎNVĂȚĂTORILOR GRECO-CATOLICI DIN ARHIDIACONATUL SĂTMARULUI

Instituit în februarie 1867, ca rezultat al repetatelor crize ce au zguduit monarhia habsburgică, regimul dualist austro-ungar a reprezentat, în esență, un compromis al claselor conducătoare austriece și maghiare în scopul menținerii hegemoniei politice asupra naționalităților negermane și nemaghiare din imperiu. Consecințele acestei tranzacții se vor dovedi a fi păgubitoare pentru românii din Ardeal.

Amenințați în însăși existența lor națională, românii transilvăneni vor desfășura o luptă continuă și constantă, pe toate planurile și căile posibile, cu participarea efectivă și activă a tuturor claselor și păturilor sociale pentru recunoașterea lor ca națiune aparte, liberă și independentă.

În această luptă generală se încadrează organic și lupta românilor din comitatul Satu Mare pentru materializarea înălțătoarelor idealuri de dreptate socială și neatârnare națională. Biserica și școala au constituit, în acest context, principalele bastioane de rezistență națională, socotite pe bună dreptate, de către ziarul „Românul” din Arad, oficios al Partidului Național din Transilvania, ca fiind „cele mai de preț bunuri ale nației”¹.

Adeziunea exemplară a românilor sătmăreni la ideile și programele mișcării naționale din Transilvania a îmbrăcat forme multiple și variate. În măsura permisivității legilor în vigoare, una din căile opționale ale românilor din această zonă a reprezentat-o emanciparea națională prin actul de cultură.

Încă din anul 1859 inimosul profesor și protopop Petru Bran (n. la Tohat în 1821 n.n.) izbutise să pună bazele *Societății de lectură a elevilor români din Satu Mare*² și să înființeze o catedră de limba și literatura română în cadrul Gimnaziului regal catolic din Satu Mare³.

Românii din zona Tășnadului s-au dovedit a fi deosebit de activi, înscriindu-se ca exponenți de bază ai mișcării de emancipare națională sălăjeană. Despărțământul XI al „Astrei” număra în această zonă și cea a Șimleului, potrivit unei situații întocmite în anul 1870, un număr de 17 membri ordinari⁴. Ulterior, în 1907, tășnădenii se vor organiza într-un despărțământ de sine-stătător, avându-l ca director pe protopopul Demetriu Coroianu din Santău, iar ca secretar pe dr. Coriolan Steer,

---

¹ „Românul” (Arad), I, nr. 1 din 1/14 ianuarie 1911.

² *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848—1918*. Ediție de documente îngrijită de V. Ciubotă, B. Dulgău, D. Radosav și S. Vasil-Marinescu, București, 1989, p. 11 (în continuare *Lupta românilor*).

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 16.

avocat în Tâșnad⁵. În anul 1910 despărțământul număra 7 membri pe viață și 19 membri ordinari⁶. Amintim și faptul, demn de relevat, că în zilele de 1—2 mai 1872 a avut loc la Satu Mare o consfătuire, cu participarea lui Alexandru Roman și Iosif Vulcan, prilej cu care au fost purtate discuțiile finale asupra statutului de funcționare a *Societății pentru fond de teatru român în Ardeal*⁷ (ședința de deschidere avusese loc la Deva în 1870 n.n.).

Pe linia acelorasi preocupări privind promovarea limbii române și a culturii generale în învățământul confesional se înscrie înființarea *Reuniunii învățătorilor greco-catolici de pe teritoriul arhidiaconatului părților sătmărene îngremiate în dieceza greco-catolică orădană*, urmând exemplul confrăților sălăjeni, care încă din toamna anului 1870 puseseră bazele Reuniunii Învățătorilor Români Sălăjeni (R.I.R.S.)⁸. Menționăm aici, cu titlu informativ, că Filiala județeană Satu Mare a Arhivelor Statului deține un număr de 28 documente din fondul R.I.R.S. — *Tractul protopopesic al Eriului*, deci o filială a reuniunii sălăjene, avându-l în frunte pe activul preot-protopop Grigore Pop din Unimăt. Fondul documentar este alcătuit, în cea mai mare parte, din convocatoare ale adunărilor filiale, dar și generale ale R.I.R.S. Astfel s-au putut reconstitui, în parte, datele și locurile de desfășurare ale unor adunări generale anuale ale reuniunii sălăjene: 16 iulie 1894 — Unimăt, 29 iunie 1895 — Cățelu Român (azi Meseșenii de Sus), 29 august 1897 — Popteleac, 11 iulie 1898 — Pericei, 22 iulie 1900 — Căuaș, 14 iulie 1901 — Acîș, 10 august 1902 — Bobota, 9 august 1903 — Șilimeghiu (azi Ulmeni), 17 iulie 1904 — Supuru de Sus, 13 august 1905 — Asuaju de Sus⁹.

Cu prilejul conferinței organizate la Seini în 30 mai 1881 arhidiaconul George Marchiș¹⁰ propunea înființarea unei reuniuni învățătoresci, propunere însoțită de participanți. Cu elaborarea proiectului de statut a fost însărcinată o comisie, având ca președinte chiar pe autorul propunerii. Fiind „o dorință generală și veche a tuturor inteligenților români din acest comitat“, apelul de participare la conferința constitutivă se adresa tuturor acelor „cărora le zace la inimă cultivarea poporului“¹¹. Momentul și locul constituirii fuseseră abil alese, urmând a avea loc între ședințele adunării Societății pentru fond de teatru român din zilele de 7—8 august 1881 la Baia Mare¹².

⁵ Arh. Stat. Sibiu, fond *Astra*, dos. nr. 940/1907, f. 4—5; publicat în *Lupta românilor*, doc. nr. 215, p. 329—331.

⁶ „Transilvania“ (Sibiu), XLI, nr. IV, iulie-august 1910, p. 233.

⁷ N. Antonescu, în *St. Com. Satu Mare*, III, 1975, p. 114—115.

⁸ *Lupta românilor*, p. 227; Elena Muscă, în *ActaMP*, XVIII, 1944, p. 505.

⁹ Arh. Stat. Satu Mare, fond *Reuniunea Învățătorilor Români Sălăjeni. Tractul protopopesic al Eriului*, 1894—1912, 28 unități arhivistice.

¹⁰ George Marchiș (1836—1884) născut în localitatea Tămaia din comitatul Satu Mare, azi județul Maramureș, paroh local în Carei și arhidiacon al părților sătmărene. Colaborator al revistei „Familia“ și redactor al revistei „Armonia“ ce apărea la Viena, profesor la Liceul din Beiuș. Decedat și înhumat la Carei.

¹¹ Arh. Stat. Satu Mare, fond *Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din Arhidiaconatul Sătmărulei* (în continuare *Reuniunea învățătorilor*), act nr. 1/1881; publicat în *Lupta românilor*, doc. nr. 112, p. 201—202.

¹² *Ibidem*.

Scopul fundamental al reuniunii, potrivit statutului adoptat în ziua de 8 august 1881, era promovarea și dezvoltarea împrumutată a culturii învățătorilor și deșteptarea interesării comune pentru cauza învățământului, precum și ajutorarea materială a membrilor ordinari în cazurile de lipsă, cât va permite starea materială. În cadrul adunărilor erau interzise, din capul locului, orice fel de dezbateri religioase și politice. Membri ordinari puteau deveni doar învățătorii greco-catolici din teritoriu, chiar și după pensionare. Ca membru fondator, onorar sau corespondent era acceptat orice cetățean al statului ungar, fără deosebire de religie, naționalitate sau rang social. Calitatea de membru fondator presupunea depunerea sumei de 10 fl.v.a. (valoare austriacă n.n.). Membrii onorari și corespondenți erau aleși de către adunările generale anuale „dintre amicii cauzei învățământului“, dar puteau deveni și cetățeni din țări străine cu aprobarea prealabilă a Guvernului ungar. Oficialii reuniunii numărau un președinte, doi vicepreședinți, doi secretari, câte un bibliotecar, casier, controlor și avocat. Activitatea curentă dintre adunările generale era coordonată de un comitet, ales pe o durată de trei ani, cu reședința la Carei, ce se întrunea lunar¹³. Primul președinte a fost ales în persoana arhidiaconului George Marchiș, funcție deținută între anii 1881—1884. Sigiliul reuniunii, aflat în păstrarea secretarului primar, avea legenda: *Reuniunea înveț. gr. c. dein Arhidiaconatulu satumariului în diec. gr. c. Orădană*. În emblemă este înfățișată zeița romană Minerva cu lance și scut. Este zeița înțelepciunii, dar și a artelor și războiului. În partea dreaptă jos a fost gravată o bufniță, ce simbolizează în heraldică, de asemenea, înțelepciunea. Sigiliul are o formă ovală și dimensiunile 32×39 mm¹⁴.

Un moment organizatoric semnificativ îl constituie înființarea, cu prilejul adunării generale ținută la Pomi în 8 septembrie 1884, a patru reuniuni filiale, după tractele protopopiale constitutive ale arhidiaconatului: Ardușat — Someș, Eriu — Carei — Satu Mare, Homorod — Mădăraș și Supur. Tot cu acest prilej adunarea generală a adoptat „Regulamentul pentru ținerea propunerilor de probă“¹⁵. Printre semtarii protocolului adunării îl găsim și pe dr. Vasile Lucaci, în calitate de secretar primar. Potrivit acestui regulament învățătorii din cercurile filiale erau obligați, pe rând, să prezinte verbal și în scris, la câte două obiecte, planuri metodice de predare a unor teme sau subiecte, care apoi erau analizate de către participanții la așa-zisele conferințe. Prelegerile abordau probleme de gramatică, istorie, geografie, științele naturii ș.a., dar întâlnim și dizertațiuni de natură educativă ori moral-cetățenească de actualitate: „Relele provenite din beutură“¹⁶, „Scăderile educațiunii în familie“¹⁷, „Care ar fi mijloacele prin care

¹³ *Idem*, doc. nr. 114, p. 203—209.

¹⁴ *Reuniunea învățătorilor*, act nr. 3/1883.

¹⁵ *Lupta românilor*, doc. nr. 122, p. 217—219.

¹⁶ *Reuniunea învățătorilor*, act nr. 41/1904.

¹⁷ *Idem*, act nr. 20/1898.

¹⁸ *Idem*, act nr. 46/1905.

s-ar putea convinge părinții la aprecierea învățătorilor și a școalei?¹⁸, „Care e cauza neglijării frecvenței școlare?”¹⁹ ș.a.

Cercurile filiale ale reuniunii se întruneau de două ori pe an, respectiv primăvara și toamna. Investigațiile efectuate în fondul documentar demonstrează, fără echivoc, faptul că filiala Supur s-a dovedit a fi cea mai dinamică și activă, având ca președinte pe protopopul Ludovic Rezei. Cercul filial Carei — Eriu se afirmă după 1886, când e ales ca președinte Gavril Lazăr de Purcărești,²⁰ protopopul districtului Carei, din 1893 președinte al reuniunii²¹.

Adunarea generală preconizată a avea loc la Vetiș, în data de 10 august 1893, va fi amânată de judele cercual de Csenger din cauza epidemiei de holeră²².

Potrivit protocolului adunării generale anuale a reuniunii, ținută la Sătmărel în 4 august 1898, sub președinția dr. Felician Bran²³, întâlnim următoarea structură organizatorică, respectiv cercuri filiale: Ardușat — Someș, președinte Alexiu Pop din Săsar; Carei — Eriu, președinte Lazăr Iernea din Ciumești; Sătmăr — Mădăras, președinte George Pereni din Satu Mare; Supur, președinte Ludovic Rezei²⁴.

La președinția reuniunii s-au succedat, pe perioade de câte trei ani, Coriolan Ardelean²⁵, Romul Marchiș²⁶, și Alexa Pop²⁷. Precizăm faptul că din lipsa unor documente n-am putut reconstitui lista completă a președinților reuniunii.

Ca un moment semnificativ pe calea propășirii învățământului sătmărean în general se înscrie și deschiderea, într-un cadru festiv la 4

¹⁹ *Idem*, act nr. 17/1896.

²⁰ Gavril Lazăr de Purcărești (1839—1907) își are obârșia într-o veche familie de nobili români din Chioar. Născut în localitatea Pomi din comitatul Satu Mare este absolvent al Seminarului unit din Oradea Mare și profesor la Liceul din Beiuș. În calitate sa de membru al Comitetului Executiv al P.N.R. din Transilvania a fost anchetat în procesul intentat memorandiștilor. Este membru fondator al Băncii „Arina” din Sanislău în 1906. Decedat și înhumat la Carei.

²¹ *Reuniunea învățătorilor*, act nr. 11/1893.

²² *Ibidem*.

²³ Dr. Felician Bran (1864—1939) născut în Satu Mare ca fiu al protopopului Petru Bran, a fost profesor de religie și limba română la Liceul premostratens din Oradea Mare, mai apoi vicar în Careii Mari. Este autor a mai multor lucrări de teologie și unul dintre cei mai buni cunoscători ai canoanelor orientale. Moare ca preot în Dieceza Lugojului.

²⁴ *Reuniunea învățătorilor*, act nr. 21/1898.

²⁵ Coriolan Ardelean, absolvent al Seminarului central din Budapesta, profesor la Liceul din Beiuș, arhidiacon al părților sătmărene și canonic de Oradea Mare. A fost membru în comitetul director al Despărțământului Sătmăr-Ugocea al „Astrei”. Decedat în anul 1918.

²⁶ Romul — George Marchiș (1865—1925) este născut în localitatea Homorodu de Mijloc, comitatul Satu Mare. Studii la Carei, Oradea, Prešov, Sibiu și Satu Mare. Preot în Vrtiș (comitatul Bihor), Tâmaia, arhidiacon al părților sătmărene și vicar foraneu în 1923. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, fiind ales în Marele Sfat Național Român. Decedat și înhumat la Carei.

²⁷ Alexa Pop (1858—1927) născut în Bozinta Mică, comitatul Satu Mare, studii la Baia Mare, Beiuș și Satu Mare, paroh în Bușag și Săsar, protopop în Sanislău, arhidiacon și asesor consistorial. Este inițiatorul și organizatorul marilor acțiuni protestatare din comitatul Satu Mare împotriva anexării forțate a parohiilor unite românești la nou-înființata Episcopia gr. cat. maghiară de Hajdudorog în anii 1912—1913. Decedat și înhumat în Sanislău.

octombrie 1910, a *Casei Învățătorilor din comitatul Sătmár*²⁸, din fondurile acesteia fiind ajutați învățătorii nevoiași ori procurate materiale didactice pentru școlile paupere.

În cursul anului 1892 mai luase ființă în părțile sătmărene o reuniune învățătorescă, ea grupând învățători greco-catolici din comitat și din districtul protopopial Turț, situat în comitatul învecinat Ugocea, dar care din punct de vedere jurisdicțional se găsea sub autoritatea ecleziastică a Episcopiei unite de Gherla²⁹. În lipsa materialului documentar am fost silit a reconstitui denumirea exactă după legenda sigiliului: *Dieceza greco-catolică a Gherlei. 1892. Sigiliul Reuniunii Învățătorilor gr. cath. din comitatele Sătmár și Ugocea*³⁰. Ar fi de semnalat, relativ la această reuniune, inițiativa președintelui Constantin Lucaciu³¹, prezentată în a XIV-a adunare generală ordinară din 1911 de la Seini, de a se lansa un apel în scopul convocării unei adunări generale a tuturor reuniunilor surori din Năsăud (Reuniunea învățătorescă gr. cat. mariană n.n.), Sălaj, Marmăția și Gherla în vederea uniformizării activității acestora și a învățământului primar în școlile Diecezei Gherla³². Se relua în acest fel o mai veche inițiativă a R.I.R.S. de realizare a unei alianțe a reunilor învățătoresți, lucru izbutit pe moment în adunarea ținută la Cluj în 17 aprilie 1904³³.

Puținele și firavele instituții economice românești din zonă, cum ar fi băncile „Arina” din Sanislău, înființată în anul 1906 cu un capital social de 100000 coroane³⁴, sau „Vulturul” din Tășnad, înființată în 1908 cu un capital social de 200000 coroane³⁵, deși potrivit prospectelor aveau menirea de a disponibiliza creditele necesare agriculturii, industriei și comerțului, în subsidiar au finanțat și acțiuni culturale ori au încurajat manifestările înscrise pe linia preocupărilor de emancipare națională a românilor sătmăreni și sălăjeni.

Aceluiași generos deziderat național i se circumscrie și activitatea laborioasă desfășurată de către Despărțământul XXXIV Sătmár-Ugocea al „Astrei”, înființat la Seini în februarie 1898³⁶.

Un moment politic de apogeu, cu valențe deosebite și efecte benefice pentru evoluția ulterioară a mișcării naționale din zonă, l-a constituit întemeierea organizației comitatense Satu Mare a Partidului Națio-

²⁸ Reuniunea învățătorilor, act nr. 51/1910.

²⁹ *Siematismulu veneratului cleru a nou înființatei dieceze greco-catolice a Gheriei pre anulu de la Christosu 1867*, Gherla, 1867, p. 182—202.

³⁰ Muzeul jud. Satu Mare, colecția *Învățământ confesional*, nr. 20169; publicat în *Lupta românilor*, doc. nr. 253, p. 370.

³¹ Constantin Lucaciu (1860—1920) este fratele dr. V. Lucaciu. Studii la Oradea și Gherla, preot în Iojib și Craidorolt, arhidiacon al părților sătmărene. A făcut parte din delegația memorandistă la Viena în 1892, ales membru în Marele Sfat Național Român în 1918, iar în 1919 deputat în Parlamentul României.

³² *Lupta românilor*, doc. nr. 244, p. 359—360.

³³ Elena Muscă, *art. cit.*, p. 506.

³⁴ Arh. St. Satu Mare, fond *Tribunalul județean Satu Mare. Firme*, dos. 57/1906, f. 1—2; publicat în *Lupta românilor*, doc. nr. 210, p. 323—324.

³⁵ *Idem*, doc. nr. 226, p. 341—343.

³⁶ *Idem*, p. 17.

nal Român, la 31 august 1909, în prezența eminentului fruntaș politic sălăjean George Pop de Băsești³⁷.

Dar, din păcate, pentru istoria românilor sătmăreni avea să urmeze un capitol de un dramatism fără precedent, avându-și geneza într-un act samavolnic și perfid al cercurilor conducătoare de la Budapesta, pecetluit prin bula papală „Christi fideles Graeci“ de înființare a Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog în vara anului 1912. Un număr de 46 parohii românești sătmărene (44 parohii din Dieceza Oradea-Mare și două din Dieceza Gherla)³⁸, după alte surse 48 parohii³⁹, au fost anexate forțat episcopiei nou-inființate.

După „Lex Apponyi“ din 1907, care a lovit necruțător fundamentele învățământului confesional românesc, bula papei Pius al X-lea, emanată sub presiunea guvernanților unguri, se înscrie ca o nouă tentativă de accelerare a procesului de deznaționalizare a românilor ardeleni prin subminarea celei mai sfinte instituții autohtone, Biserica.

Documentele fondului se opresc la acest an, ultimul fiind datat 20 mai 1912⁴⁰. Urmează probabil un recul al activității acestei reuniuni, ca și a celorlalte din jur. Până la finele anului 1918 nu ne putem permite decât o supoziție în privința destinelor reuniunilor sătmărene. Cunoaștem că R.I.R.S. — Tractul protopopes Eriu abia la 13 decembrie 1918 și-a reluat activitatea prin adunarea organizată la Tășnad, deci după o pauză de patru ani și jumătate, așa cum rezultă din convocator⁴¹. Presupunem, prin analogie, că și cele două reuniuni sătmărene au încetat să mai activeze odată cu izbucnirea primului război mondial. Dar, în ajunul furtunoaselor evenimente din toamna anului 1918, derulate cu mare repeziciune, ele au fost reactivate, trimițând câte un delegat oficial, mandatat cu credențional, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, în persoana lui Ambrozio Nicoară⁴², învățător în Carei, respectiv Alexandru Nilvan⁴³, învățător în Șomcuta Mare.

Pe durata 1914—1918 dezideratele acestor reuniuni au fost preluate de către Despărțămintele Sătmăr, Tășnad și Seini (înființat în 1912 n.n.) ale „Astrei“, după cum se poate constata din tematica acelor „prelegeri populare“ cu care Asociația a penetrat în mediul rural.

Nu putem estima cu exactitate efectele și rodul activității reuniunilor învățătoresci, desfășurată în condiții dificile și cu mijloace materiale extrem de modeste, dar negreșit cu entuziasm și dăruire. Un lucru însăși rămâne de necontestat: alături de „Astra“, reuniunile au oferit un cadru organizatoric, legal, în labirintul unei legislații opresive și rigide, propășirii învățământului românesc, a culturii absolut elementare, îndeosebi în lumea satului, la cumpăna secolelor XIX—XX.

BUJOR DULGĂU

³⁷ Muzeul jud. Satu Mare, colecția *Mișcarea națională a românilor sătmăreni*, nr. 19508; publicat în *Lupta românilor*, doc. nr. 237, p. 350—352.

³⁸ I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 253—265.

³⁹ *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészseéinek Öszeírása (1806)*, Nyiregyháza, 1990, p. 74.

⁴⁰ *Reuniunea învățătorilor*, act nr. 57/1912.

⁴¹ „Românul“ (Arad), VII, nr. 45 din 22 dec. 1984/4 ian. 1919.

⁴² Credenționalul în orig. păstrat la Muzeul „Unirii“ Alba Iulia.

⁴³ *Lupta românilor*, doc. nr. 352, p. 484.

LA RÉUNION DES INSTITUTEURS GRECO-CATHOLIQUES DU L'ARCHIDIACONAT DE SATU MARE

(Résumé)

Affirmé sur la scène de l'histoire dans le contexte social et politique du XVIII-ème siècle, le mouvement national des Roumains du département de Satu Mare se charge de nouvelles et complexes valences au XIX-ème siècle.

L'installation du régime dualiste de la monarchie Autriche-Hongrie a eu des graves conséquences sur le mouvement national roumain de Transylvanie.

Les sociétés culturelles et didactiques constituées dans le département de Satu Mare ont eu un rôle important dans le mouvement de développement de la conscience nationale et de soutenance de la lutte pour maintenir la langue nationale roumaine. Ainsi, on a créé en 1881 „La Réunion des instituteurs greco-catholiques du l'archidiaconat de Satu Mare”, qui a activée jusque à la 1918, conduite par des personnalités remarquables: George Marchiș, Coriolan Ardelean, Gavril Lazăr, Romul Marchiș, Alexe Pop etc.

L'année 1918 a constitué pour les habitants de Satu Mare la manifestation de la volonté unanime de s'unir dans un seul pays.

Fig. 1. Diploma de membru ordinar al Reuniunii Invețătorilor Greco-Catolici din Archidiaconatul Sătmariului apartinetoria Diecesei Oradane